

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора архітектури, професора, професора кафедри основ архітектури
Харківського національного університету будівництва та архітектури,

РЕМІЗОВОЇ ОЛЕНИ ІГОРІВНИ

на дисертаційне дослідження

ФЕДАК АННИ ЯРОСЛАВІВНИ

**«Утопії в архітектурі та містобудуванні: значення та механізми
реалізації»**

представлене на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 191 Архітектура та містобудування

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. Актуальність теми дисертаційної роботи Федак А. Я. обумовлена необхідністю висвітлення впливу утопічних ідей на розвиток архітектури та містобудівних процесів в теоретичних напрацюваннях сучасних дослідників, які не дають повної картини взаємозалежності між утопічними прагненнями та дійсними проектами щодо покращення життєвого середовища. Зважаючи на те, що утопії є відображенням критичного сприйняття наявної дійсності, вони слугують цінним джерелом інформації щодо негативних аспектів середовища в якому мешкають люди, їхніх побажань щодо зміни та покращення просторів. Звичне трактування утопії як фантазійного явища, що не може бути реалізованим, суперечить теоретичним напрацюванням та не відображає активний вплив утопічних ідей на формування художньо-образного вирішення архітектури та проектних підходів до її формування.

Сформульована автором **мета** роботи (а саме, на підставі авторської систематизації утопій виявити значення та висвітлити механізм їх реалізації в архітектурі та містобудуванні) та завдання роботи заперечень не викликають і роблять цю роботу дуже актуальною.

Дослідження відповідає науковому напрямку кафедри Дизайну та основ архітектури Інституту архітектури та дизайну Національного університету «Львівська політехніка»: «Дизайн у системі природи, суспільства та архітектури. Збереження навколишнього середовища та сталий розвиток». Робота пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри «Пам'ять в архітектурі міста і дизайні міста» (№ 0116U002846).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. З-поміж результатів дослідження варто виокремити розроблені автором теоретичні моделі зародження та реалізації утопій з урахуванням особливостей архітектури та містобудування. Ці моделі, у поєднанні з авторською методикою дослідження утопій, дозволяють розглянути будь-яку літературну працю, твір образотворчого мистецтва, проєкт (архітектурний чи містобудівний) чи вже реалізовану ідею на предмет утопічності, таким чином відмовившись від поширеного трактування утопії лише як фантазії чи чогось, що існує виключно на теоретичному рівні. Значна кількість опрацьованих

утопій (сумарна кількість вибірки 76 утопій) підтверджує дієвість такого підходу та свідчить про апробацію запропонованої методики дослідження утопій. Проведене дослідження значно доповнило теоретичні знання щодо відображення архітектурної та містобудівної складової в утопіях.

Нові факти, одержані здобувачем. Автором вперше: розроблено методику дослідження літературних утопій, архітектурних та містобудівних і творів образотворчого мистецтва що позиціонуються як утопічні в три етапи, що включає в себе формування списку вибірки; розроблено теоретичні моделі зародження утопії (як циклічну модель виконання або не виконання соціального запиту) та механізмів її реалізації (трикомпонентна модель, що враховує наявність сповідувачів утопічної ідеї та якість створеного середовища) зважаючи на вираження архітектури та містобудування; проаналізовано значну кількість утопій з точки зору запропонованих в них особливостей формування населених пунктів та художньо-образного вирішення архітектури (наприклад роботи зарубіжних авторів Ф. Бекона, Г. Веллса та інших; українських письменників – В. Винниченка, О. Бердника тощо); відтворено графічно схеми міст та архітектурних рішень, що були описані в літературних утопіях (наприклад, О. Гакслі, І. Сенченко, В. Морріса та інших).

В межах дисертаційної роботи автором було доповнено: список літературних утопій напрацюваннями українських авторів та зведено різні утопії (архітектурні, в творах образотворчого мистецтва тощо) в один комплексний список; систематизації утопій зважаючи на різні підходи до вибору локації, розташування житлових та громадських будівель в структурі забудови тощо.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення та висновки, теоретичні та практичні результати запропоновані та винесені на захист, обґрунтовані належним чином. Вони базуються на загальнонаукових та спеціальних методах дослідження, опираються на методологічну основу роботи, що дозволило досягнути сформульованої мети та завдань роботи.

Опрацьована Федак А. Я. джерельна база (сумарно в списку наведено 261 найменування) забезпечує обґрунтованість та достовірність наукових положень та висновків, сформульованих в роботі. Дисертантка цитує напрацювання не лише з галузі архітектури та містобудування, а також послуговується роботами філософів (наприклад, Л. Мамфорда, К. Мангайма, П. Рікера тощо), що свідчить про міждисциплінарний характер роботи та значну увагу до теоретичних аспектів дослідження утопій. В роботі зазначається, що автором було проаналізовано 53 літературних утопій, 13 архітектурних та містобудівних утопій, 10 творів образотворчого мистецтва та 3 суспільно-політичних рухів, колоній, які позиціонуються як утопії. Такий великий обсяг опрацьованих утопій свідчить не тільки про репрезентативність та достатність вибірки, зважаючи на яку формувались теоретичні положення та висновки роботи, а і на широкий культурний кругозір автора.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Дисертація має як теоретичний, так і практичний характер. Сформульовані у ній висновки можуть слугувати теоретичною базою для здійснення порівняльних досліджень різних архітектурних та містобудівних проєктів, а запропонована автором методика дозволяє визначати рівень їхньої утопічності. Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у підтвердженні можливості використання різних утопічних ідей під час роботи над архітектурними проєктами, як джерела інформації та теоретичного прототипу для урізноманітнення художньо-образного вирішення та покращення підходів до формування середовища.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Методика дослідження, висновки та положення, що були сформульовані під час роботи над дисертацією, можуть бути впроваджені у процес теоретичного дослідження особливостей містобудування та архітектури певного історичного періоду, зважаючи на високий рівень деталізації викладеної в утопіях інформації про наявний для авторів стан речей. Також, одержані теоретичні положення щодо архітектури та містобудування можуть використовуватись в учбовому процесі як матеріал і методична основа теоретичних та історичних курсів.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Структура роботи та логіка побудови дослідження дуже чітка, що забезпечує зрозумілий виклад матеріалу. Робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів та висновків до кожного з них, загальних висновків до усієї роботи, списку використаних джерел та додатків, які містять графічні матеріали, що були розроблені автором. Основний матеріал роботи описаний на 134 сторінках тексту та відтворений в 63 рисунках та 12 таблицях, що супроводжують кожен підрозділ.

У першому розділі **«Дефініція поняття «утопія» та історіографія дослідження утопій у літературі»** подано детальну характеристику визначення понять «утопія» та «ідеологія», «фантазія», «ідеальне», «футуризм». Уявляється дуже важливим те, що в підрозділі 1.1. автор спирається не на відоме визначення поняття «утопія», а намагається уточнити, структурувати та поглибити його зміст, що дає їй підставу послуговуватись їм під час свого дослідження. Таким чином, під поняттям «утопія» розуміється «модель вигаданого суспільства, яка передбачає впровадження певних оновлених норм та правил (зміна політичної ідеології, трансформація соціальних зав'язків між мешканцями тощо) і формується шляхом глобальних (чи часткових) змін поведінкових звичок та здебільшого передбачає будівництво спеціального простору, який повинен забезпечити імплементацію даної ідеї» (с. 89).

Суттєво також те, що опрацьовані наукові дослідження не тільки з архітектури та містобудування, а також з суміжних наук (сумарно 76 утопій), а потім їх систематизовано у наступні групи: напрацювання з теорії утопій та наукового мислення; щодо дослідження змісту; реалізацій; систематизації утопій; власне утопії. Виокремлено певні положення, що містять критику

можливості реалізації утопічної ідеї та встановлено основні риси утопій, які, на думку дослідників, визначають неспроможність їхньої імплементації.

У другому розділі **«Методика дослідження утопій в архітектурі та містобудуванні»** подано методологічні основи дослідження, що сприяють визначенню утопії, як частини цілого, а не як відокремлене явище. В роботі використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження (теорія графів, класифікація, математичне обчислювання, тощо). Особливої уваги приділено запропонованій автором методиці дослідження утопій в три етапи. Етап 1 включає аналіз наукових робіт, в яких висвітлено дослідження утопій, на основі чого формується список утопій (подано в додатку Г). Етап 2 передбачає вибір певної кількості робіт з цього списку та їхній детальний аналіз, а саме формування та заповнення картки утопії та графічне відтворення інформації, що дозволяє проводити класифікацію концепцій. Етап 3 орієнтований на формування єдиної таблиці (матриці), в якій дані систематизовано в хронологічному порядку з урахуванням основних особливостей архітектури та містобудівних підходів. Наведено деякі приклади заповнених карток утопій та графічних матеріалів, що були відтворені (реконструкція або моделювання схем до літературних та живописних утопій) в процесі дослідження.

У третьому розділі **«Ідентифікація утопій в архітектурі та містобудуванні, їх авторська систематизація»** визначено основні характеристики ідентифікації архітектури та містобудування в утопіях, а саме маркери вираження та патерни. Маркери визначення можуть бути узагальненими (програмний), стосуватись структури населених пунктів (містобудівний) та вирішення окремих будівель (архітектурний рівень). Патерни, зі свого боку, стосуються також інтер'єрних рішень, що впливають на комфортність вирішення середовища проживання в залежності від уявного соціального устрою, часу та авторства. А. Я. Федак детально описує власні підходи до систематизації утопій на містобудівному рівні з урахуванням вибору локації (обмежені або необмежені чіткою локацією), форми розселення (утопії-рекомендації та утопії-реалізації, якими пропонуються мандрівні та статичні населені пункти); просторової моделі (без опису моделі; моноцентричну модель, в межах якої виділено місто-солітер, місто з сателітами та громадський центр з сателітами; поліцентричну модель); основного типу поселення (утопії-комуни, міські та не міські утопії). Також пропонується ретельний поділ утопій зважаючи на особливості архітектурних рішень: за матеріалами, художньо-образним вирішенням екстер'єру; розташуванням громадської функції в структурі забудови; можливості або неможливості приватизації майна; за класом житлової забудови та її розташуванням у структурі забудови. Усі підходи до систематизації підкріплені прикладами опрацьованих утопій та подано у відповідних таблицях, що є унікальною класифікацією яка враховує час та персоналії у сучасній теорії архітектури.

У четвертому розділі **«Моделі розвитку та реалізації утопій в архітектурі та містобудуванні»** відображено вперше розроблені теоретичні

моделі зародження та реалізації утопії. Модель зародження утопії є циклічною, та опирається на виконання/невиконання державою запитів, що виникають серед населення. Таким чином, у випадку неможливості впливу на поточну ситуацію, частина людей намагається втекти від проблем в уявний світ, в якому усе набагато краще (утопію, навіть космічну). При цьому, як відмічає автор, досить часто певні положення та ідеї з цього ідеалізованого світу впливають на наявний стан речей, що відображається в будівництві ідеальних міст та спробах реалізації утопічних ідей. Виділено три основні складники моделі реалізації утопій, а саме: «ідею», «середовище» і «сповідувачів». Зважаючи на розрахунок кількості можливих варіантів для трикомпонентної моделі (теорія графів), запропоновано вісім різних моделей механізму реалізації, що характеризуються збереженням одного або двох зв'язків між компонентами. Наведено приклади, що відображають особливості цих підходів до імплементації. Визначено п'ять основних тверджень, що відображають значення утопії, а саме трактування утопії як: методу творчого пошуку вирішення завдань, що виникають під час проєктування; зразка художньо-образного вирішення архітектури; знання про певну соціальну групу та її потреби; інструмент змін політичного та соціального устрою; теоретичну модель організації суспільств.

Особливий інтерес викликають цікаві утопії українських авторів, які майже невідомі і не вивчалися дотепер. Це дає підставу вважати, що А. Федак вносить суттєвий вклад у розширення нашої уяви про досягнення вітчизняних митців в сфері суспільної думки щодо розвитку архітектурної діяльності та мислення.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Слід також відзначити деякі зауваження та дискусійні моменти. А саме:

- Математичні викладки, які автор застосовує для обчислення якостей утопій сприймаються досить складно;
- Визначення утопії демонструє нам її як теоретичне явище, яке не може визначатися емпіричним шляхом, бо утопія не є природничим об'єктом, над яким можливо провести науковий експеримент; тому на наш погляд не треба в методах дослідження вказувати на емпіричні методи;
- Можливо доречніше було б застосовувати термін «зразок» замість слова «прототип» коли мова йде про художньо-образне вирішення архітектури утопії оскільки прототип завжди передує майбутньому проєкту.

Однак ці зауваження не знижують загального високого рівня роботи.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях. Важливо зазначити, що робота пройшла значну апробацію. Основні положення та наукові результати дослідження оприлюднені у 8 статтях та 13 додаткових працях, що засвідчують апробацію роботи. Федак А. Я. опублікувала 1 одноосібну статтю у науковому виданні, що індексується у наукометричній базі даних Scopus; 2 статті у наукових виданнях, що індексуються у наукометричній базі даних Index Copernicus; 5 наукових публікацій у фахових виданнях України. Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації. Довідка про результати перевірки на

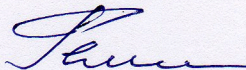
академічний плагіат дисертації Федак А. Я. свідчить про академічну доброчесність автора.

Висновок. На основі викладеного треба зазначити, що робота побудована дуже логічно, матеріал ретельно систематизований, що відповідає чіткій аналітиці, а запропонована концепція фундаментально обґрунтована та проілюстрована.

В цілому, вважаю, що дисертація А. Я. Федак «Утопії в архітектурі та містобудуванні: значення та механізми реалізації» відповідає вимогам пункту 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, є завершеною науковою працею та заслуговує на високу оцінку, а її автор – Анна Ярославівна Федак – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 191 – Архітектура та містобудування.

Офіційний опонент:

Доктор архітектури, професор,
професор кафедри основ архітектури
Харківського національного
університету будівництва та архітектури

 О. І. РЕМІЗОВА

Лідним засвідчую.

*Заступник ректора
(перший проректор)
з науково-педагогічної
роботи*

Лідний Заступник Ректора